

بررسی و نقد کتاب فارسی تازه تألیف پایه هشتم دوره اول متوسطه

مرضیه فخاری

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی،
دبیر آموزش و پرورش دهقان (آموزشگاه سمیه)

چکیده

کتاب درسی در نظام آموزشی و برنامه‌ریزی درسی اهمیت زیادی دارد؛ به گونه‌ای که بسیاری از فعالیت‌های یادگیری بر محور کتاب درسی و محتوای آن ارائه می‌شود. این نوشتار حاصل نقد و بررسی کتاب فارسی پایه هشتم متوسطه و مشتمل بر محورهای زیر است:

۱. بررسی اجمالی کتاب
۲. تحلیل و بررسی ساختار ظاهری کتاب
۳. تحلیل و بررسی ساختار محتوایی کتاب
- الف. بخش مهارت‌های خواندن متن
- ب. بخش مهارت‌های نوشتاری
۴. نتیجه

و تلاش عموم دانش‌آموزان را در فرایند یاددهی - یادگیری می‌طلبد. این کتاب بر تقویت مهارت‌های زبانی و خوانداری، تأکید در خور ملاحظه‌ای دارد. به همین دلیل، از جمله مزایای کتاب حاضر، معرفی انواع لحن‌ها در خلال متون است که فراگیرندگان را ترغیب می‌کند به تناسب درون‌مایه دروس در خوانش متن از این لحن‌ها کمک بگیرند. به منظور دستیابی به این هدف، کتاب گویای دروس در دسترس تمامی دانش‌آموزان قرار گرفته است.

سایر فعالیت‌های نوشتاری نیز در خدمت مهارت‌های خوانداری قرار گرفته و در نوع خود، تمرینی برای صحیح‌نویسی و تقویت سواد ادراکی است.

بررسی اجمالی کتاب فارسی پایه هشتم

این کتاب مانند فارسی پایه هفتم از هفت فصل تشکیل شده است. در مقایسه با فصول کتاب دوم راهنمایی سابق می‌توان گفت که در فارسی هشتم فصل «علم و فرهنگ» و «سرزمین من» حذف شده و دو درس آزاد در یک فصل تحت عنوان «ادبیات بومی» به منظور معرفی شخصیت‌ها و چهره‌های ادبی و تاریخی و ...، پرورش و توانایی تولید ماده درسی در دانش‌آموزان و آشنایی با نمودهای فرهنگی و سنت‌های بومی یا منطقه‌ای و ایجاد علاقه نسبت به فولکلور و آثار ادبی بومی طراحی شده است. این درس فرصتی است تا دانش‌آموز و معلم با همیاری، به فراخور ذوق و علاقه خویش ناگفته‌های کتاب درسی را بیان نمایند. (اکبری شلدرد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۶).

مؤلف در ابتدای هر فصل به رسم سنت پیشینیان از «براعت استهلال» سود جسته است؛ به این معنا که تصویری توأم با یک بیت آمده است که حکم مقدمه برای ورود به باب اصلی را دارد و از نظر محتوایی با متن درس‌های فصل دارای وحدت موضوع است.

بعضی فصل‌ها (فصل اول و دوم و ششم و هفتم) شامل دو درس و یک روان‌خوانی، حکایت یا شعرخوانی است و برخی دیگر (فصل سوم و چهارم و پنجم) شامل سه درس و یک روان‌خوانی

کلیدواژه‌ها: کتاب فارسی، هشتم، بررسی و نقد، نوشتن، خواندن، درس، محتوا.

مقدمه

عصر حاضر، عصر تحولات و تغییرات پیوسته در عرصه‌های مختلف حیات انسانی است. نهاد آموزش و پرورش به عنوان مؤثرترین دستگاه آموزشی - تربیتی کشور در تحقق اهداف و زیرساخت‌های مربوط نیازمند تحول، دگرگونی و اصلاح در نظام آموزشی و پرورشی است. در راستای تحول بنیادین، ضرورت این تغییرات و بازنگری‌ها به وضوح احساس می‌شود. این تحول لزوماً با تغییر ساختار دوره‌های تحصیلی در سال ۹۱-۹۲ در مقطع ششم ابتدایی اعمال شد.

به موازات این تحولات و نوآوری‌ها و در مسیر سیاست‌های پیش‌بینی شده، شاهد تغییرات و تحولاتی در محتوای کتب درسی مقطع متوسطه اول بودیم. کتاب فارسی هشتم نیز با توجه به استمرار روند منطقی این تغییرات بر بنیاد رویکرد عام یعنی «شکوفایی فطرت الهی» سازماندهی و تألیف شده است. رویکرد آموزشی کتاب، فعالیت بنیاد مشارکتی است و همکاری

و یا شعرخوانی (یا حکایت) است.

هر درس حاوی متن، خودارزیابی، یک دانش زبانی یا ادبی، گفت‌وگو، فعالیت نوشتاری و کادر املائی و یک روان‌خوانی یا حکایت یا شعرخوانی است. از مجموع هفده درس به استثنای دو درس آزاد، هشت درس سفر شکفتن، آداب نیکان، آزادی، نوجوان باهوش، قلم سحرآمیز، ادبیات انقلاب، پرنده آزادی، کودکان سنگ و راه خوش‌بختی برگرفته از کتاب فارسی دوم راهنمایی سابق است و درس‌های پیش از این‌ها، خوب جهان را ببین، ارمغان ایران، راه نیک‌بختی، پرچم‌داران، شیر حق و یاد حسین (ع) تازه تألیف‌اند.

روان‌خوانی‌های کتاب شامل «جوانه و سنگ»، «آقامهدی»، «شوق آموختن» و «آن سوی پنجره»، همگی تکرار مطالب کتاب دوم راهنمایی است و به‌نظر می‌رسد گنجاندن متون جدید در این قسمت خالی از لطف نباشد.

حکایت‌های «همدلی و اتحاد»، «به خدا چه بگویم» و «نام خوش‌بو» نیز متعلق به کتاب دوم راهنمایی است و حکایت «آن‌شاءالله» که به‌صورت اشتباه با عنوان «خودشناسی» آمده، تنها حکایت متفاوت با کتاب قبلی است.

«شرح انتظار»، «خودشناسی» و «ای وطن من» از متون نظام جدید شعرخوانی قلمداد می‌شود.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت محتوای روان‌خوانی‌ها و پاره‌ای از دروس بر مبنای کتاب سابق نوشته شده‌اند اما شعرخوانی‌ها مطالبی جدید هستند.

پرورش مهارت‌های خواندن، ایجاد ذوق و شوق و تلطیف احساسات، عواطف و آشنایی با آموزه‌ها و باورهای اخلاقی و دینی از اهداف روان‌خوانی‌ها و شعرخوانی‌ها تلقی می‌شود.

لازم به توضیح است از آنجا که کتاب فارسی برای اولین بار در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ از دو ساعت به یک ساعت تقلیل یافته است، هر درس بر خلاف سال قبل فقط به فراخور محتوا و حجم زمانی، در بردارنده یک دانش زبانی یا ادبی است.

به‌طور کلی، می‌توان اذعان نمود که کتاب فارسی پایه هشتم، چونان کتاب هفتم، تغییرات زیادی نداشته و عمده تغییرات آن در دانش‌های زبانی و ادبی و پاره‌ای در گزینش متون جدید است. در ضمن، حجم بیشتری از کتاب را متون منشور در برگرفته‌اند؛ به این صورت که در مجموع، هجده قطعه نثر و ده قطعه شعر در کتاب گنجانده شده است.

تحلیل و بررسی ساختار ظاهری کتاب

طرح روی جلد کتاب فارسی هشتم در جلب و جذب خواننده مؤثر واقع شده است و تلفیق هنر خوشنویسی نستعلیق و نگارگری سنتی، در او التذاذ هنری و ادبی ایجاد می‌کند. ضمن اینکه رنگ آبی فیروزه‌ای، تصویری آرام‌بخش به مخاطب عرضه می‌دارد. در پشت کتاب تصویری از آرامگاه سعدی شیرین‌سخن، شاعر فصیح‌گوی قرن هفتم، و گزیده‌ای از اشعار وی درج شده است که این تطابق منطقی و معقول به نظر می‌رسد.

این کتاب حاوی ۱۵۴ صفحه مشتمل بر متون نظم و نثر و فعالیت‌های نوشتاری، واژه‌نامه و آثار و اشخاص و فهرست کتاب‌های مناسب است. کتاب با ستایش آغاز و به نیایش ختم می‌شود. فصول هفت‌گانه این کتاب عبارت‌اند از:

فصل اول: زیبایی آفرینش / فصل دوم: شکفتن / فصل سوم: سبک زندگی / فصل چهارم: نام‌ها و یادها / فصل پنجم: اسلام انقلاب اسلامی / فصل ششم: ادبیات بومی / فصل هفتم: ادبیات جهانی
تصاویر و عکس‌های کتاب، ابزار مناسبی برای انتقال مفهوم و پیام درس تلقی می‌شود و فضای ذهنی مخاطب را با موضوع مورد بحث پیوند می‌دهد.

هنر تصویرگران کتاب نیز در انتخاب و ترکیب رنگ‌های سرد و گرم و بهره‌گیری از جلوه‌های زیبایی طبیعت به فراخور ذوق و سلیقه نوجوان امروزی است.

در واژه‌نامه، معانی کلمات با قلم و رنگ مناسب در بخش انتهایی کتاب به ترتیب حروف الفبایی آمده است ولی تمامی واژه‌های مشکل کتاب را پوشش نمی‌دهد و معدودی از لغات ناشناخته‌ای که دانش‌آموزان در متن درس با آن‌ها مواجه می‌شوند، در این قسمت ذکر نشده‌اند؛ کلماتی چون: سپند، کامکار، نغز و متفق. دو بخش اشخاص و آثار به منظور شناخت بزرگان و آثار آن‌ها عرضه شده ولی در مورد کتاب «فرزند ایران» و «حکایت زمستان» و همچنین در مورد «علی جهان‌دار» اطلاعاتی در اختیار دانش‌آموزان گذاشته نشده است.

تحلیل و بررسی ساختار محتوایی کتاب

در این قسمت، محتوای هر یک از دروس به تفکیک مورد بحث و بررسی قرار گرفته و قوت‌ها و ضعف‌های آن از دیدگاه نگارنده بیان گردیده است.

الف. بخش مهارت‌های خواندن متن

ستایش

کتاب با شعری از سعدی که مشتمل بر سپاس و ستایش خداست آغاز می‌گردد. این ستایش بر قدرت خلقت پروردگار، نعمت سخن گفتن انسان، صفات فعل و ذات حق، صفات جمال و جلال الهی، عجز انسان از درک عظمت الهی و... استوار است. بیت پایانی شعر که بیانگر اندیشه و بینش شاعر است، به بیت:

«سعدی اگر عاشقی کنی و جوانی

عشق محمد پس است و آل محمد»

تلمیح دارد. واژگان عربی چون کریم، خطا، امر، بنی آدم، خلیل، لطف، متفق، الهیت، ماهیت، ماورا، جلال، بصر، منتها، جمال، تأمل، صفا، حاصل، محال، مصطفی نسبت به کلمات فارسی بسامد بیشتری دارد و در کل، درک معنا را تا حدودی برای مخاطب دشوار می‌سازد. اضافه تشبیهی، تناسب، کنایه و مجاز از آرایه‌های ادبی این سخن منظوم به حساب می‌آید.

ادامه مطلب در وبگاه نشریه...